

АНОТАЦІЯ

Тарабанов А. П. Часопростір фортепіанних сонат XVIII–XIX століть у виконавській практиці. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Наукове обґрунтування творчого мистецького проєкту на здобуття творчого ступеня доктора мистецтва за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» (галузь знань 02 «Культура і мистецтво»). — Харківський національний університет мистецтв імені І.П. Котляревського, Міністерство культури та інформаційної політики України, Харків, 2023.

Основою творчого мистецького проєкту обрано визначний феномен західноєвропейської композиторської та виконавської творчості – жанр клавірної/фортепіанної сонати у хронологічних межах від початку XVIII до середини XIX століть, який розглянуто в *часопросторовій проєкції*. Задля цього залучено найбільш показові його зразки, створені в означений період, а саме: окремі сонати Д. Скарлатті, К. Ф. Е. Баха, Й. Гайдна, В. Моцарта, М. Клементі, Л. ван Бетховена, Ф. Шуберта, Р. Шумана, Ф. Ліста та Й. Брамса.

Отже, *актуальність* обраної в дослідженні проблематики полягає в тому, що розглядається розмаїття виявів жанру клавірної/фортепіанної сонати та її головного атрибуту – сонатної форми – як найважливішого досягнення в царині інструментальної музики, що безпосередньо знайшло віддзеркалення в еволюції виконавської творчості в цілому та піаністичної культури зокрема.

Метою мистецького проєкту, що визначає його *новизну*, постає виявлення та застосування *часопросторового підходу* до вивчення названих клавірних/фортепіанних сонат і його вплив на сучасну виконавську практику.

Мету і відповідний до неї *предмет* наукового обґрунтування мистецького проєкту становить *діалектика взаємодії буттєвого та виконавського часопросторів клавірної/фортепіанної сонати* у зразках вказаного історичного періоду. У зв'язку з цим зазначено, що *виконавський часопростір* сонат закономірно пов'язаний із *буттєвим часопростором*, адже виконавсько-інтерпретаційні властивості будь-якого твору закладені в його іманентних музичних якостях – змісті та формі як єдності композиторського задуму.

Теоретичне підґрунтя та зразки художньої практики з означеної проблематики системно розгорнуто у двох розділах і п'яти підрозділах дослідження. У *Розділі 1 «Жанр клавірної/фортепіанної сонати та форма сонатного алегро від витоків до середини XIX століття: буттєвий часопростір»* авторську концепцію представлено від з'ясування місця фортепіанної сонати в дискурсі слухової перцепції музичної класики з урахуванням викликів сьогодення (*підрозділ 1.1.*), через закономірний розгляд ключових етапів розвитку клавірної/фортепіанної сонати в буттєвому часопросторі (*підрозділ 1.2.*), до аспектів автентичності у виконавстві, звукового образу інструмента, ставлення до нотного тексту (*підрозділ 1.3.*).

Встановлено, що у процесі формування жанрових ознак сонати, історичних трансформацій індивідуально-авторського трактування її жанрової моделі, змінювалися слухацька перцепція та інтерес з боку виконавців. Виконавська традиція щодо клавірної, а згодом і фортепіанної сонати віддзеркалює суттєвий вплив на неї інструментальної європейської культури, процесів, пов'язаних із удосконаленням інструментів та, відповідно, інструментального стилю музикування, віртуозності, техніки гри, артикуляційних прийомів, а також зміну акустично-просторових параметрів інструментів та концертних приміщень. Ці та інші тенденції серед іншого формували детермінанти буттєвого та виконавського часопростору клавірних/фортепіанних сонат.

Музикознавчий та виконавський дискурси у представленому розділі логічним чином взаємодіють. Стосовно цього підкреслено, що жанр сольної клавірної/фортепіанної сонати вимагає від музиканта-піаніста справжньої майстерності задля створення художньо переконливої інтерпретації, вміння досконалого відтворення логіки сонатної побудови, заснованої на діалектиці конфліктності або щонайменше контрастності провідних сонатних тем, що у композиторському задумі та виконавській концепції втілюється за допомогою жанрово-стильових, драматургічних, формотворчих, тематичних, темброво-фактурних, темпових, динамічних, артикуляційних переключень. Водночас

підкреслено, що класичний сонатний цикл у фортепіанній музиці як переважно монументальна музична композиція вимагає від виконавця досвіду цілісного осягнення та узагальнення драматургічної єдності форми.

У розділі також представлено історичну мозаїку творчих портретів «сонатних» композиторів за принципом хронології їхньої діяльності, відтворення та наслідування традицій у сфері формування та еволюції не тільки власне жанрової моделі сонати, а й сонатної форми та сонатного циклу як детермінант цієї еволюції.

Використане задля цього поняття *буттєвого часопростору* стає похідним від філософського значення явища «*буттєвість*» та «*буття*», спроектованого на «*життя*» (екзистенцію) сонатного жанру в історичній динаміці розвитку його змістовно-формотворчих властивостей. У зв'язку з цим «*часопростір*» усвідомлений автором як квінтесенція зовнішніх (історичних, соціокультурних тощо) передумов виникнення сонати та її внутрішніх іманентних ознак (від жанрово-стильових до формотворчих, тематичних характеристик) як окремої потужної сфери композиторської, а також виконавської творчості. Зазначено, що вона суттєво вплинула на загальні процеси еволюції музичного мистецтва та музичного мислення. Отже, на думку автора дослідження, виявлення *виконавського часопростору* сонати унеможлиблюється поза розглядом її *буттєвого часопростору*.

Останній увібрав багато складових детермінант – історико-культурну (хронотопну, епохальну), географічну (національна визначеність), жанрово-стильову, зумовлену еволюцією музичної творчості, бурхливим розвитком музичного інструментарію та виникненням низки інструментальних творів, що сприяло поступовому формуванню нових родів і видів інструментальної музики з відповідним корпусом музично-виразових засад. Соната стала одним з таких явищ із тривалою історією розвитку, що і дозволило визначити в роботі поняття її *буттєвого часопростору*.

У *Розділі 2* наукової розвідки – «*Клавірні/фортепіанні сонати XVIII–XIX століть у часопросторовій виконавській проєкції*» – визначено,

обґрунтовано та конкретизовано *чинники виконавського часопростору*, спочатку у зразках клавірних сонат від доби пізнього Бароко до Класицизму – Д. Скарлатті, К. Ф. Е. Баха, Й. Гайдна, В. Моцарта, М. Клементі (*підрозділ 2.1.*), надалі – у сонатних творах межі Класицизму та Романтизму на прикладі творчості Л. ван Бетховена і Ф. Шуберта (*підрозділ 2.2.*). Усі твори, що залучені в цьому розділі до аналізу, увійшли до творчої складової пропонованого мистецького проєкту, а відтак відображають практичні результати авторського пошуку відповідних характеристик виконавського часопростору в сонатах. Водночас на основі різних стильових проєкцій сонатного жанру доведена *універсальність явища виконавського часопростору* музичного твору як такого, що характеризує весь комплекс виконавських засад у творі, його виконавське «*звукожиття*», віддзеркалює *діалектику взаємодії виконавського часу та виконавського простору*.

Серед його універсальних детермінант визначено *звуквисотність, темпоральність, взаємодію та взаємоврівноваження статичної та динамічної, організуючу функцію виконавського часу в музичному формотворенні, метроритмічну виконавську інерцію, континуальність часопростору та виконавське передбачення (антиципацію), виконавське формоосягнення через опрацювання деталей*. Також встановлено роль *психологічного часопростору виконавця*, що усвідомлюється в роботі як *особистий та особистісний*, який має великий вплив на виконавську антиципацію та художній результат музичної інтерпретації. *Психологічний часопростір* спрямовує виконавську інтерпретацію як художньо унікальну, доєднуючи її до оригінального композиторського задуму твору.

Висновками наукового обґрунтування творчого мистецького проєкту, скерованого сучасною практикою виконання, в тому числі власним виконавським досвідом концертних інтерпретацій автора роботи, є усвідомлення нагальної необхідності в активізації концертно-просвітницької діяльності музикантів з метою залучення ширшої аудиторії до скарбниці світової музичної класики, що сприяє вихованню слухацької культури мислення та сприймання.

Вивчення піаністом виконавського часопростору клавірних/фортепіанних сонат є важливим у підготовчій та концертній діяльності.

Ключові слова: клавірні/фортепіанні сонати XVIII–XIX століть; композиторська творчість і виконавська практика; буттєвий та виконавський часопростір музичного твору; чинники виконавського часопростору; психологічний часопростір виконавця; виконавська майстерність піаніста.

SUMMARY

Tarabanov A. P. Chronotope of Piano Sonatas of the 18th and 19th Centuries in Performing Practice. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Scientific substantiation of the creative art project for obtaining the creative degree of Doctor of Arts in the specialty 025 “Musical Art” (field of study 02 “Culture and Arts”). Kharkiv I.P. Kotlyarevsky National University of Arts, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kharkiv, 2023.

As the basis of the creative art project, a significant phenomenon of Western European composing and performing art, the genre of the clavier/piano sonata in chronological limits from the beginning of the 18th to the middle of the 19th centuries, is chosen. It is considered in time-space projection. For this purpose, the most representative samples of it, created in the specified period, are involved, namely: individual sonatas by D. Scarlatti, C. P. E. Bach, J. Haydn, W. Mozart, M. Clementi, L. van Beethoven, F. Schubert, R. Schumann, F. Liszt and J. Brahms.

Hence, **the relevance** of the issues chosen in the research is that the variety of manifestations of the clavier/piano sonata genre and its main attribute – the sonata form – are considered as the most important achievement in the field of instrumental music, which was directly reflected in the evolution of performing art in general and pianistic culture in particular.

The purpose of the artistic project, which determines its **novelty**, is the identification and application of a spatio-temporal approach to the study of the named clavier/piano sonatas and its influence on modern performing practice.

The purpose and *the subject* of the scientific substantiation of the artistic project is the dialectic of existential and performing chronotope interaction in the clavier/piano sonata samples of the specified historical period. In this regard, it is stated that performing chronotope of the sonata is naturally connected with existential chronotope, because the performance-interpretive properties of any work are embedded in its immanent musical qualities – content and form as a unity of the composer's idea.

The theoretical basis and examples of artistic practice from the specified range of issues are developed systematically in two sections and five subsections of the study. In Chapter 1 "The Genre of the Clavier/Piano Sonata and the Form of the Sonata Allegro from the Origins to the Middle of the 19th Century: Existential Chronotope", presentation of the author's concept begins with the clarification of the piano sonata place in the discourse of the auditory perception of musical classics, taking into account the challenges of today (subsection 1.1). Subsection 1.2 provides a systematic overview of the key stages in the development of the clavier/piano sonata in existential chronotope. Subsection 1.3 examines the aspects of authenticity in performance, the sound image of the instrument, and the attitude to the musical notation.

It has been established that during the formation process of the sonata genre features, historical transformations of the individual and authorial interpretation of its genre model, the perception by the listener and the interest on the part of performers changed. The performing tradition of the clavier, and later the piano sonata, reflects the significant influence of European instrumental culture on it. Among other things, these are processes related to the improvement of instruments and, accordingly, the instrumental style of music making, virtuosity, playing technique, articulation technique, as well as changes in the acoustic-spatial parameters of instruments and concert spaces. These and other trends formed the determinants of existential and performance chronotope of clavier/piano sonatas.

Musicological and performing discourses logically interact in the presented section. In this regard, it is emphasized that the genre of solo clavier/piano sonata requires real skill from the musician-pianist in order to create an artistically convincing interpretation, the ability to reproduce perfectly the logic of the sonata structure. The

latter is based on the dialectic of the conflict or at least the contrast of the leading sonata themes, which is embodied in the composer's idea and performance concept with the help of genre-stylistic, dramatic, form-creating, thematic, timbre-textural, tempo, dynamic, articulation switches. At the same time, it is underlined that the classical sonata cycle in piano music, as a predominantly monumental musical composition, requires from the performer the experience of holistic understanding and generalization of the dramatic unity of the form.

The chapter also presents a historical mosaic of creative portraits of "sonata" composers based on the principle of the chronology of their activity, reproduction and imitation of traditions in the field of formation and evolution of not only the sonata actual genre model, but also the sonata form and the sonata cycle as determinants of this evolution.

The concept of existential chronotope used for this purpose is derived from the philosophical meaning of the phenomena of "essentiality" and "being", projected onto the "life" (existence) of the sonata genre in the historical dynamics of the development of its content-forming properties. In this regard, "time-space" is perceived by the author as the quintessence of external (historical, socio-cultural, etc.) prerequisites for the emergence of the sonata and its internal immanent features (from genre-stylistic to form-creating, thematic characteristics) as a separate powerful sphere of composer's and performer's creative work. It is noted that the sonata significantly influenced the general process of evolution of musical art and musical thinking. Therefore, according to the author of the study, the identification of performing chronotope of the sonata is impossible without consideration of its existential chronotope.

The latter absorbed many constituent determinants – historical and cultural (chronotopic, epochal), geographical (national determination), genre-stylistic, conditioned by the evolution of musical art, the rapid development of musical instruments and the emergence of a number of instrumental works, which contributed to the gradual formation of new genres and types of instrumental music with the corresponding corpus of musical and expressive principles. The sonata became one of

such phenomena with a long history of development, which made it possible to define the concept of its existential chronotope in the work.

In Chapter 2 of the proposed research – "Clavier/Piano Sonatas of the 18th and 19th Centuries in Time-Space Performing Projection" – the factors of performing chronotope are defined, substantiated and specified. At first it is carried out in samples of piano sonatas from the late Baroque to Classicism – D. Scarlatti, C. P. E. Bach, J. Haydn, W. Mozart, M. Clementi (subsection 2.1), later – in sonatas on the border between Classicism and Romanticism on the example of creations by L. van Beethoven and F. Schubert. All the works involved in the analysis in this section have been performed by the author of the study within the creative component of the artistic project, and thus reflect the practical results of the author's search for the appropriate characteristics of performing time-space in sonatas. At the same time, on the basis of various stylistic projections of the sonata genre, the universality of the phenomenon – performing time-space of a musical work – is proven as such, which characterizes the entire complex of performing principles in the work, its performance "sound life", reflecting the dialectic of the interaction of performing time and performing space.

Among its universal determinants are defined pitch, temporality, interaction and mutual balance of statics and dynamics, organizing function of performing time in musical form-making, metro-rhythmic performing inertia, continuity of time-space and performer's prediction (anticipation), performer's comprehension of form through the processing of details. The role of performer's psychological time-space, which is understood in the work as personal and personalistic, has also been established, which significantly affects performer's anticipation and artistic result of the musical interpretation. Psychological time-space directs the performance interpretation as artistically unique, connecting it to the original composer's intention of the work.

The conclusions of the scientific substantiation of the creative art project, guided by modern performing practice, including the author's own performance experience of concert interpretations, are the awareness of the urgent need to intensify the concert and educational activities of musicians in order to attract a wider audience to the

treasury of world musical classics, which contributes to the education of listener's culture and perception. A pianist's study of performing chronotope of clavier/piano sonatas is important in preparatory and concert activities.

Keywords: clavier/piano sonatas of the 18th and 19th centuries; composer's art and performing practice; existential and performing chronotope of a musical work; performing chronotope factors; psychological chronotope of a performer; performing skill of a pianist.